3. peatükk

MURRANG

Geoloogiline rike maakoores, mille puhul esineb murrangupinnaga paralleelne nihe

„Boliivia rahva terviseks!"
RONALD REAGANI TOOST 1982. AASTAL... BRASIILIAS

1983. aasta kevadsemestri esimesel päeval Miami ülikoolis ülatas abiprofessor David Helgren sissejuhatava geograafiakursuse osalejaid kiire testiga. Ta ulatas igaühele 128 üliõpilasest, kes valdavalt õppisid peaainena ettevõtlust ja vabasid kunste, tühja maailmakaardi. Tudengid pidid sellele märkima 30 erinevat asukohta alates imelihtsatest (Miami, London, Austraalia ja Okeaania) ja tollal uudisväärtuslikest paikadest (NSVL, Falklandi saared) kuni pisut eksootilisemateni (Uus-Guinea, Kairo). Neil polnud vaja nime tööle juurde kirjutada, ent neil paluti anda oma parim.

Esmakursuslastele viis aastat geograafiat õpetanud Helgren ei oodanud, et üliõpilased rabaksid teda jalust oma ulatuslike teadmistega maailma kohta. Reeglina on geograafiaprofessorid üldsuse geograafiateadmiste osas kaunis küünilised. (Kas oletasite koolipäevil, et õpetajad peksavad suitsustes puhketubades keelt teie küündimatuse üle? Nojah, ilmselt oli teil õigus.) Ent kui tulemused olid räbalad, sai

teaduskond neid vähemalt kasutada geograafia õpetamiseks lisarahastuse otsingul. Helgren võis tudengitele anda sarnase küsitluse semestri lõpus kui ühe mooduse hinnata nende edasijõudmist. Nagunii oli tal varsti käes ametiaja pikendamise hetk.

Ent kui tulemused laekusid, sai isegi Helgren kerge vapustuse. Ta oli enda arvates teinud kaardi üsna lihtsaks, kuid enam kui pool üliõpilastest ei suutnud sealt siiski Chicagot leida. Ega Islandit, Quebeci ega Amazonase vihmametsi. Vähem kui üks kolmest tudengist teadis, kus asuvad Moskva ja Sydney. Tema Miami tudengitest 11 suutis isegi Miami valesse kohta märkida! Keeruline on ette kujutada kergemat ülesannet kui leida kaardilt kõigi tudengite elukohaks olev linn, kui te just ei lisa kaardile kaht elementi – „Teie aju" ja „Doonororganite hoidla" – ega anna punkti igaühele, kes ei märgi neid täpselt ühte ja samasse kohta. Helgren saatis masendavad testitulemused dekaanile ja veel paarile kontaktisikule ülikoolis edasi, kuid ei kuulnud vastuseks sõnagi. Ta oletas, et sellega on lugu lõppenud.

Kuu aega hiljem avaldas tudengileht Hurricane küsitluse kohta väikese artikli, lükates sellega ümber esimese väikese doominoklotsi ebatõenäolises rivis, mis pidi täielikult muutma Helgreni elu. Mõlemad kohalikud Miami ajalehed korjasid loo üles ja saatsid reporterid Helgreni intervjueerima. Nähes seda kui võimalust öelda paar head sõna oma eriala huvides, varustas Helgren mõlemad reporterid linditäie infoga ulatuslikult levinud probleemist Ameerika geograafiahariduses. Järgmine päev oli 14. veebruar, valentinipäev. Sel päeval läks lahti tõeline põrgu.

„Uudiste mõttes oli see täiesti tühi päev," meenutab David Helgren. „Oli teisipäev. Olete te märganud, et teisipäeviti ei juhtu mitte kui midagi?"

Kümmekond aastat pärast seda kuulsusehetke otsisin Helgreni üles tema California kodust kõrgel Salinase mäenõlval, kust avaneb

vaade kilomeetrite kaugusele maasika- ja salatipõldudele. Helgreni akadeemilise eriala – Aafrika kõrbed ja arheoloogia – võib ära arvata pelgalt jalutuskäiguga läbi tema kodu, mis on täis antiloobisarvi ja eri suguharude maske. ("Minu naine on afrikander," ütleb ta ja ma mõtlen hetkeks, kas ma tema asemel suudaksin vastu seista kiusatusele alati öelda selle asemel inimestele: „Minu naine on buur.") Me vestleme söögitoa laua ääres, mille kohal seinal ripub sebranahk. 62-aastane Helgren on läbitungivate siniste silmade ja koheva habemega suur mees ning ta silitab mõtlikult oma kassi, nagu kuri tegelane Bondi filmis.

„Ärkasin tol hommikul üles ja telefon muudkui helises. Londoni ajalehed helistasid mulle koju enne kella 7 hommikul, sest nad elavad teises ajavööndis. Ma ei teadnud, mida paganat nüüd lahti on. Ma polnud elu sees ajalehele intervjuud andnud. Olin erakust õpetlane."

Hakkas selguma, et Miami Herald oli oma loo pealkirjastanud nõnda: „Kus asub London? 42% Miami ülikoolis testitutest ei tea". Kui pealkiri agentuuride kaudu laiali läks, kargasid Briti ajalehed loo kallale ja see levis ka üle Ühendriikide sedamööda, kuidas päike lääne poole liikus. Varsti tahtis intervjuud iga üleriigiline telekanal. Ülikooli ülekoormatud meediasuhete töötajad helistasid paanikasse sattudes Helgrenile. „Nad ütlesid: „Tule töö juurde ja püüa viisakas välja näha!" Nad tõstsid gloobuse minu ette ja riputasid kaardi seinale. Kandsin lipsu, mis polnud üldse minu moodi." Helgren veetis terve päeva, pidades telejaamade uudistemeeskondadele tõsiseid loenguid geograafia tähtsusest. NBC Miami koostööpartneri võttemeeskonnaks juhtus olema rahvusvaheline uudistetiim, mis viibis parasjagu puhkusel pärast Nicaragua kontrate tegevuse kajastamist. Nad taipasid asja lennult. Pärast Helgrenilt vajalike lausete kättesaamist tormasid nad hiiglasliku ujulakompleksi poole Miami kampuse keskel ja hakkasid nägusatelt ujumisriietes noorukitelt pärima, kus asub Chicago. Kaamera käis ning üks lihaselise keha ja muretu olekuga noormees vastas: „No ma ei tea, kus see asub, aga ma võin järele

vaadata.“ Ajakirjanduse jaoks puhas kuld!

Helgrenit kiirustati New Yorgi lennukile jõudma – „Good Morning America“ oli otsustanud teha loo kaarditundmise puudulikkusest. Kuni tema lennuk oli veel õhus, andsid kõik kolm Miami telejaama oma uudised eetrisse ja iga ajaleht ingliskeelses maailmas valmistas ette lugu või hukkamõistvat juhtkirja „kriisi“ teemal. Johnny Carson viskas oma monoloogis kaardinalju. Järgmisel hommikul oli Helgren „Good Morning America“ esiuudis ja sai hommikutelevisiooni magusaima saateaja: kümme minutit pärast kaheksat. Täpselt samal ajal jooksid saate „Today“ eetris klipid eelmise õhtu NBC intervjuust. Polnud vahet, millise kanali nuppu ameeriklased vajutasid*, ikka nägid nad David Helgreni.

Pärast klippi, milles päevitunud himbo tunnistas oma teadmatust Chicago asukoha kohta, märkis Bryant Gumbel „Today“ kaamera ees: „Noh, kas teate ka, et mõned tegelased lõunas nimetavad seda kohta „päevitamisülikooliks“?“

Aih. Ajaks, mil Helgren jõudis tagasi Miamisse, olid elanikel tõrvikud ja hangud valmis. Tema naine sai kodusel numbril anonüümseid ähvarduskõnesid. „Minu tütar ei ole lollpea!“ lärmas ühe Hurricane’i veergudele sattunud tegelase ema: „Ma lasen teid vallandada!“ Ülikooli president nimetas vahejuhtumit „väga õnnetuks“ ja rühm juuratudengeid ähvardas Helgreni, ülikooli ja isegi Bryant Gumbeli kohtusse kaevata tulevase sissetuleku kaotuse pärast, mida neil kahtlemata taluda tuleb. („Miks sa mullu partneriks ei saanud, Bob?“ „Ah, tead küll, tavaline asi. Bryant Gumbel.“) Ülikooli avalike suhete meeskond oli tol aastal rüganud eesmärgiga asendada peopanemise kohana tuntud Miami ülikooli kaubamärk uuega, milleks on „globaalne ülikool globaalses linnas“, seetõttu tuli meediatsirkus neile kõige halvemal ajal üldse. Üks tülinorijast ajakirjanik võrdles

* Noh, enam-vähem. CBSi hommikusaadet ei vaadanud mitte keegi isegi 1983. aastal.

l'affaire Helgren'i isegi kümme aastat varasema kurikuulsa juhtumiga, kui Miami teadlane röövis relva ähvardusel noore naise ja mattis ta Georgia maakolkas klaasriidega tugevdatud kasti.

„Nii ülikooli kui linna silmis olin elu suurima sita sees," ütleb Helgren. Sellest on möödas 25 aastat, kuid ta näib ikka veel täiesti endast väljas olevat, kui kirjeldab oma tahtmatut ametialast enesetappu, mis juhtus paari geograafias saamatu üliõpilase ja ühe uimase uudistevaba päeva tulemusel. „Üheski teises ülikoolis poleks see isegi jutuks tulnud. See on Miami veidrus. Ameerika kultuuris on Miami oma loomult veidrike väljanäitus."

Kuigi Helgrenile anti tema uurimuse jaoks veerand miljon dollarit – „Rohkem kui keegi teine kogu ülikoolis kunagi on saanud," kinnitab ta – ja teda ootas edutamine, sai ta järgmisel aastal teada, et selle asemel jääb ta maikuus töökohast ilma. Kuu aega hiljem vallandati kolleeg Jim Curtis, kes oli meedias tema kaitseks sõna võtnud. Ülikool eitas puuduliku kaarditundmise meediakära seotust vallandamistega. Lohutusauhinnana jõudis Helgreni lugu vähemalt National Enquireri veergudele kui korralik ja tõsine artikkel geograafilisest kirjaoskamatusest. See ilmus kohe pärast artiklit Türgi naisest, kelle käsi kaalub 18 kilo ning intervjuud eksperdiga, kelle väitel on 20 protsenti Ameerika koertest ja kassidest kosmosetulnukad.

David Helgren polnud muidugi esimene, kes avastas, et suur hulk inimesi on geograafias kaunis viletsad. Tegelikult on geograafiline võhiklikkus meie kultuuris nii sügavalt juurdunud, et sellest on saanud lihtne koomiline stereotüüp lambapäisusele, täpselt samamoodi, nagu vaesust kujutatakse mehena, kel on kehakatteks vaid traksid ja tünn. Marilyn Monroe ütles filmis „Härrasmehed eelistavad blondiine", et tahab külastada „Euroopat Prantsusmaal"; 50 aastat hiljem esitas täpselt sama nalja „Da Ali G Show" saates Sacha Baron Cohen, kui valmistas ÜRO giidile nördimust kaeveldes, miks Aaf-

rika ei ole ÜRO liige. „Sõprades“ arvas Joey, et Peeter Paan elas Hollandis, ja Bart Simpson üllatus ükskord, kui avastas oma vanema õe Lisa gloobuselt lõunapoolkeral suure Rand McNally nimelise riigi.

Kartograafiliste tobukeste üle itsitamise komme ulatub sajandite taha. Võiks ju arvata, et provintslikumatel 1600ndatel olid *kõigi inimeste* geograafiateadmised pisut udused, kuid see ei takistanud Prantsuse õpetajal Denis Martineau du Plessis'l täitmast oma 1700. aastal ilmunud raamatu „Nouvelle Géographie“ eessõna Joey Tribbiani väärilise hädaldamisega kaartide teemal. Ta tuletab meelde Roomas 1343. aastal juhtunud (ilmselt kaheldava päritoluga) lugu Inglise saadikust, kes kuulis kuskilt, et paavst andis „õnnelikud saared“ (Kanaari saarte tollane nimetus oli Islas Fortunatas) Clermonti krahvile. Eeldades, et ainsad *päriselt õnnelikud* saared maailmas on Briti saared, tormas raevunud saadik tagasi Londonisse, et rääkida kuningale mingist Prantsuse krahvist, kes hakkab Inglismaad üle võtma! Inglaste arvel naljaviskamine oli prantslaste seas populaarne ajaveetmisviis nii tollal kui ka nüüd, kuid du Plessis andis paar pauku ka oma kaasmaalaste pihta, tsiteerides Prantsuse võime, kes imestasid, millise jõe kohal asub Pontos Euxenos (Pontos Euxenos oli Musta mere, mitte silla iidne nimetus), ning oletasid, et maurid ehk moorlased tulid Moreast (mis on teine nimi Peloponnesose kohta Kreekas).*

Sellesarnased naljad ei oleks kunagi muutunud koomilisteks kõnekäändudeks, kui neis poleks peitunud teataval määral tõde. Geograafilisi taktitusi saadavad pidevalt korda ka reaalselt eksisteerivad valitsusametnikud, mitte ainult apokrüüfilised renessansiaegsed suursaadikud. Oma autobiograafias rääkis Henry Kissinger loo Mauritiuse peaministri hea tahte visiidist Washingtoni 1970. aastal. Kuidagimoodi oli segadusse sattunud riigidepartemang olukorda valesti mõistnud ning valmistanud presidenti ette kohtumiseks mitte India

* Tõepoolest, isegi arvestades nende naljade 300-aastast iga, pole need kuigi naljakad. Kuid samas pole ka „Sõbrad“ ajaproovile üleliia hästi vastu pidanud.

ookeani tillukese troopilise saareriigi Mauritiuse, vaid hiigelsuure ja hiljuti Ühendriikidega diplomaatilised suhted katkestanud Sahara riigi Mauritaania esindajaga. See ebatõenäoline „I Love Lucy"-stiilis olukord tõi kaasa koomilise tramburai, mida võis ka oodata: president Richard Nixon alustas jutuajamist ettepanekuga, et *Ameerika kõrgelt hinnatud liitlase* peaminister taastaks diplomaatilised suhted USAga! Nixon kinnitas, et sel moel saaks ta neile jagada Ameerika kogemusi maaharimisest kuivas kliimas. USA presidenti tervitama tulnud lopsaka džungliriigi tummaks löödud esindajal puudus huvi kõrbepõllunduse vastu ja seetõttu püüdis ta teemat mujale juhtida, esitades Nixonile küsimuse Ühendriikide kosmosejälgimisjaama kohta tema riigis. Hämmingus Nixon kritseldas midagi kollasesse märkmeraamatusse ja ulatas selle Kissingerile. Seal seisis: „Pagana päralt, miks on meil kosmosejälgimisjaam riigis, millega meil pole diplomaatilisi suhteid?"

2008. aasta presidendivalimiste eel sisaldasid mõlema poole kampaaniad algklassiõpilastele jõukohases geograafias selliseid prohmakaid, mis oleks võinud pärineda situatsioonikomöödia stsenaristi sulest. Kihutuskoosolekul Beavertonis Oregoni osariigis ütles Barack Obama rahvale: „Viimase 15 kuu jooksul olen ma reisinud igasse Ühendriikide nurka. Olen nüüdseks käinud 57 osariigis. Jäänud on vaid üks." (Ilmselt esitas ta episoodi „Sõpradest", kus Joey kroonib end võitjaks Chandleri mängus „Nimeta kõik osariigid", saades tulemuseks 56.) Seejärel näitas John McCain üles koostöövalmidust, kui Hispaania raadio ajakirjanik küsis, kas ta kutsuks Hispaania valitsusjuhi José Zapatero Valgesse Majja: vastuseks rõhutas McCain „meie ja Ladina-Ameerika suhete tähtsust". (Kuulge, see on ju täpselt nagu telesarja „Arrested Development" osa, kus Gobi arvates on tema vend lasknud jalga kuhugi Lõuna-Ameerika kanti Portugali!) Ja me pole veel jõudnud Fox Newsi uudiseni, milles Sarah Palin pidas Aafrikat riigiks, mitte mandriks. Näete siis, ta on päriselu Ali G, ainult et – *respek*!– stiilsemate prillidega. Neil haruldastel juhtumitel, kui

poliitik näitab välja geograafilist nutikust, koheldakse teda nagu mingit tsirkusetola. Al Frankeni lemmiketteaste pidudel on kaua aega olnud tema oskus joonistada vaba käega peaaegu täiuslik Ameerika Ühendriikide kaart – oskus, mida ta kasutas väga mõjukalt, kui esines valimiste ajal „Saturday Night Live'i" sketšis „Weekend Update" ning pani 1987. aastal Comedy Centralis ahhetama Lettermani publiku, kui sirgeldas kaardi vildikaga valmis vähem kui kahe minutiga. Kui kunagine koomik 2008. aastal senatisse valiti, värskendati tema kunagine „kasutu tobe trikk" osaks Al Frankeni nohikpatriootlikust ameerikalikkusest ning sellest sai kampaaniaürituste ja tuluõhtute leivanumber. Kuid publiku reaktsioon jäi ikka samaks: šokeeritud ahhetused, et USA senaator *ka tegelikult teab, milline USA välja näeb!*[*]

Te teate ju isegi, et geograafiline võhiklikkus on tõsine ühiskondlik probleem, kui sel teemal praetakse isegi Miss Teeni USA kandidaate! 2007. aastal küsiti Lõuna-Carolina esindajalt Caite Uptonilt: „Hiljutised küsitlused on näidanud, et viiendik ameeriklasi ei suuda Ameerikat maailma kaardilt üles leida. Miks see teie arvates nii on?" Upton jäi missivõistlusel alles neljandale kohale, kuid tema vastus tegi temast üleöö rahvusvahelise kuulsuse.

Tütarlaps vastas ülima enesekindlusega: „Isiklikult ma usun, et USA ameeriklased ei suuda seda teha, sest… ee… mõnel meist ei ole kaarte ja… ee…ma usun, et meie… ee… haridus nagu see Lõuna-Aafrikas ja nagu… ee… Iraagis, igal pool nagu ja ma usun, et nad peaksid, meie haridus meil siin Ühendriikides peaks aitama Ühendriike... ee… või… ee... peaks aitama Lõuna-Aafrikat ja peaks aitama

---

* Minu arusaama kuulsuste geograafiateadmistest kujundas lapseeas vaadatud telemäng „Win, Lose, or Draw", mis on „Pictionary" kloon ja mille produtsendiks oli kõigist inimestest just Burt Reynolds. Millal iganes anti vihjeks „koht Ameerikas", alustas kuulsusest külaline – ükskõik kas tegu oli Tony Danza, Loretta Switi või Dom DeLuise'iga – alati tahvlile sellesama Ameerika kaardi joonistamisest: kergelt neljakandiline plärakas, mis on gigantse fallilise Florida tõttu peaaegu paremale küljele vajunud.

Iraaki ja Aasia maid, et me oleksime võimelised ehitama üles tulevikku meie lastele."

Kui paljuvaadatud YouTube'i videos kostab lõppu lisatud mõttetu „meie lastele", ei suuda isegi õhtujuht Mario Lopez irvet peita ja tõmbab mikrofoni halastavalt eemale.

Ent ka pedagoogid on mures ja on seda olnud juba mõnda aega. 1857. aastal pandi Michigani ülikooli teise aasta tudengite geograafiaalaste teadmiste hindamise eest vastutama Andrew Dickson White, kellest sai hiljem Cornelli ülikooli kaasasutaja. Michigan tundis tõsist uhkust geograafiaõpetuse üle osariigi riiklikes keskkoolides, kuid White kirjutas, et „valdaval enamikul minu üliõpilastest polnud jälgegi teadmistest füüsilises geograafias ja ka poliitilise geograafia alaseid teadmisi oli napilt". White käskis üliõpilastel visata minema pähetuubitavate kohanimede nimekirjad ja hakata selle asemel lehitsema atlaseid. See tipnes suure eduga. II maailmasõja ajal avaldas The New York Times Harvardi professori Howard Wilsoni väite, mille kohaselt andis Saksamaa geograafiline asjatundlikkus natsidele edumaa Ühendriikide ees. „Geograafiliselt kirjaoskamatute peale ei saa loota, kui on tarvis tõmmata avaliku arvamuse tähelepanu nii sõja kui ka rahu geograafilistele teguritele," pragas ta. Teisisõnu – kui sa piisavalt kaarti ei õpi, õpid sa Hitleri jaoks! Haridusajakirja The Journal of Geography vanu numbreid lehitsedes avastan pika artikliteseeria, milles halatakse geograafiliste teadmiste nukra olukorra üle. David Helgrenit poleks tema avastus üllatunud, kui ta oleks lugenud Oregoni professori Kenneth Williamsi 1950. aasta uuringut, milles too andis esmakursuslastele tühja kontuurkaardi ja sai Helgreniga sarnased tulemused: alla poole tudengitest suutsid USA kaardile märkida Wisconsini osariigi ja ainult kolmandik leidis üles New Hampshire'. Ühes koolis märkis 15 protsenti õpilastest koduosariigi valesti.

Mis tundub neis lugudes märkimisväärne, on üllatus, mida ajakirjanikud ja pedagoogid alailma laste oskamatuse üle väljendavad. Pealkirjas ei seisa kunagi: „Ameerika tudengite geograafia-alased

teadmised puudulikud, täpselt nagu me viimased kakskümmend korda oleme sellest kirjutanud!“ Ja siiski on see kulunud „koer hammustas inimest“ lugu vaatamata sajandipikkusele käiamisele endiselt võimeline esikülgi vallutama. Miks? Kas ühel hetkel ei osutuks uudisväärtuslikuks ainult see, kui äkitselt hakkaksid lapsed kaardiülesandeid lahendama ootamatult *hästi*?

Osa süüd võib kirjutada tendentsi arvele, mille kohaselt nii akadeemiline maailm kui meedia püüavad lugejate tähelepanu mitte just eriti üllatavate arengutega neid jäägitult ülespuhudes. Pealegi kalduvad reporterid sarnaselt akadeemiliste geograafidega kaarditundmist üles kiitma põhjusel, et ajakirjandus on üks vähestest valdkondadest, kus detailseid teadmisi maailmast endiselt nõutakse ja hinnatakse.* Ja kuna ajakirjandus ja akadeemiline maailm on teataval määral justkui suletud saarekesed, kirjutavad neid lugusid inimesed, kes *on* siiralt üllatunud, et kolledžitudengid ei suuda kaardilt leida Kenyat või Tšiilit; nende enda geograafilise asjatundlikkuse kummalises elevandiluutornis sooritaks *igaüks* selle testi hiilgavalt! Mõned imelike kinnisideedega inimesed muutuvad teravalt teadlikuks sellest, kuidas nende asjatundlikkus muudab nad ülejäänutest erinevaks (vt ka minu lapsepõlvearmastust kaartide vastu). Ent teised eeldavad muretult, et kõik jagavad nende fanatismi – seda te tõenäoliselt juba teate, kui olete kunagi elanud ühikatoas koos kaaslasega, kelle lemmikbänd oli Rush.

Lihtne on mõista, miks need lood on populaarsed ka lugejate seas – need tekitavad parema enesetunde. Reporterid nopivad uurimustest

---

* Kui meedia huvi loo vastu on ebaproportsionaalselt suur, läheb see töösse, olgu lugu ise uudisväärtuslik või mitte. Näide, mis mulle silmapilk pähe turgatab: mu kuuekuuline kohalolek „Kuldvillaku“ telemängus 2004. aastal oli minu veendumuse kohaselt kõigest üks jabur fakt, millest pidid kuulma vaid mu lähisugulased. Jätsin arvestamata ühe asjaolu: viktoriinide ja telemängude fännidest saavad suureks kasvades sageli popkultuuri gurud ja raadiohääled, sest muuks tööks on nad kõlbmatud. Nii sai minu „Kuldvillaku“-perioodist tahes tahtmata jututeema blogides ja magusaima eetriaja raadiosaadetes.

alati hoolikalt välja teemad, mis näitavad uurimisobjekte võimalikult totakana. David Helgreni tudengitest teadis kolmveerand Falklandi saarte asukohta, kuid see ei ole šokeerivalt halb tulemus. Tegelikult näib see üsna mõistuspärane. Selle asemel jõudis pealkirja pool tudengitest, kes ei suutnud üles leida Londonit. Sellistes uuringutes sisaldub tavaliselt üks lihtsana kõlav ülesanne, näiteks Kanada või Vaikse ookeani asukoha määramine, mis väikesearvulisel vähemusel ikkagi ebaõnnestub. Isegi kui valesti vastab ainult kümme protsenti, saab neist oluline osa loos, mis annab lugejaile võimaluse imestada, kuidas need lollid lapsed suutsid vusserdada sellise küsimusega, millega *meie* kindlasti poleks mööda pannud – pole oluline, et enamik vastas õigesti. Kultuuris, kus geograafiline kirjaoskamatus on lolluse koomiline võrdkuju, ei taha keegi tunnistada omaenese kaarditundmise kerget udusust.

Ent geograafilise kirjaoskamatuse meemi viirusesarnase püsivuse selgitamiseks on veel üks, pisut kainestavam võimalus. Mis siis, kui lugu kestab üle sajandite, sest iga sugupõlv üllatub pealekasvava sugupõlve *veelgi viletsamast* kaarditundmisest? Teisisõnu, mis siis, kui me muutumegi kaarditundmises järjest halvemaks?

Pole raske leida tõendeid selle sünge mõtte toetuseks. 1942. aasta Timesi intervjuus kaebas Howard Wilson, et keskmine ameeriklane „ei mõista tähtsust", mida omavad sellised paigad nagu Dakar ja Kaukaasia. Unustage tähtsus – ma kahtlen, kas paljud ameeriklased on tänapäeval üldse võimelised ütlema, millisel mandril need kohad asuvad. 15 aastat pärast ulatuslikku geograafilise kirjaoskuse uuringut Indiana kolledži 1987. aasta esmakursuslaste seas viis teadlane Rick Bein läbi järeluuringu. Indiana oli vahepeal geograafiahariduse parandamise nimel kõvasti pingutanud ja Bein ootas suurt hüpet tulemustes. Selle asemel langesid need kahe protsendi võrra. Asjatundlikeks tudengiteks osutusid enamasti need, kes olid palju kolinud või reisinud; need, kes olid keskkoolis geograafiat õppinud, ei vastanud paremini nendest, kes seda keskkoolis ei õppinud. Teisisõnu polnud

osariigi suurtest algatustest karvavõrdki kasu. Rahvusliku Geograafiaühingu hiljutistes küsitlustes ei suutnud üks kümnest Ameerika kolledžitudengist leida kaardilt Californiat ega Texast, mis on kümme korda hullem tulemus kui dr Williamsi 1950. aasta uuringus.

Geograafilise kirjaoskuse languse seletamiseks on ilmselgeid mooduseid. Geograafid armastavad selles süüdistada õppekavade põhjalikku uuendamist 1960ndatel–1970ndatel, kui kõrgkoolide selgepiirilised ajaloo- ja geograafiakursused asendati iseloomutu lahja seguga, mida nimetati ühiskonnaõpetuseks. Ühiskonnaõpetuse sisseviimine põhines väga suure hulga ühiskonnateaduste õpetlaste headel kavatsustel viia lapsed kokku nende lemmikvaldkondadega: antropoloogia, majanduse, politoloogiaga jne. Ent uue õppekava kõrvalmõjuna peaaegu kadusid riigikoolidest ainekursused, mis olid pühendatud spetsiaalselt geograafiale. Ameerika Ühendriigid on arenenud riikide seas nüüd ainuke, kus õpilane võib läbida kõik haridusetapid lasteaiast kõrgkoolini, ilma et ta peaks kordagi geograafiaõpikut avama.

Nii veedavad lapsed koolis kaartide kohal aega vähem kui kunagi varem. Põlvkondade selline erinevus moodustab suure osa probleemist: geograafia, meie kultuuriline mälu muutub millekski, mida õppisid vanemad või vanavanemad. Me seostame seda tolmuste vanade allatõmmatavate seinakaartide, „Dicki ja Jane'i" lasteraamatute ning tsiviilkaitseõppustega. Varastel 1960ndatel toimuva tegevusega teleseriaali „Mad Men" peategelasel Don Draperil ei seisa suur gloobus esiplaanil mitte üksnes koduses kabinetis, vaid ka kontoris. See on kena näide tootedisainist, mis annab silmapilk signaali alla kolmekümnestele: kas te näete, kui vanamoodne see film on? *Inimestel olid päriselt ka gloobused!* Veenda tänapäeval kedagi, et geograafia on kõigi teiste asjade kõrval tõsine ja oluline valdkond, kõlab pisut nagu neile kirjutusmasinate või fonograafide remontimise kursuse pähemäärimine.

Geograafia paistab olevat eriline kirstunael just ameeriklastele.

2002. aastal viis Rahvuslik Geograafiaühing läbi küsitluse üheksa riigi kolledžiealiste inimeste seas, kontrollis nende kohanimede, geograafiaalaste sündmuste ja kaarditundmist. Ükski riik ei saavutanud supertulemust, kuid parimad – Rootsi, Saksamaa ja Itaalia – vastasid õigesti umbes 70 protsendile küsimustest. USA tudengid olid nukra 41 protsendiga eelviimased. (Aitäh, Mehhiko!) Tulemused sarnavad sellega, mida teadlased näevad Ameerika üliõpilasi ülejäänud maailmaga kõrvutades ka ülejäänud õppeainetes, näiteks matemaatikas ja teistes reaalainetes, olles nii üldiseks sümptomiks vähenõudlikumaks muudetud õppekavadest. „Geograafia on ainult üks osa sellest, *mida kõike* ameeriklased ei tea," ütleb David Helgren õlakehituse saatel. „Mulle ei meeldi sugugi seda öelda."

Kuid ei ole raske ette kujutada, et võib esineda mõningaid kummalisi geograafilisi põhjusi, miks ameeriklased maailma tundmises teistest maha jäävad. Üks on meie isoleeritus – sõitke Prantsusmaalt kümme tundi itta ja te võite läbida viis riiki. Sõitke El Pasost Texases ida poole ja kümne tunni pärast pole te veel Houstonissegi jõudnud. Ameeriklased ei tea suuremat teistest rahvastest, sest suudame imekergelt teeselda, et neid pole üldse olemaski, samamoodi nagu Tom Stoppardi näidendis „Rosencrantz ja Guildenstern on surnud" kinnitab Rosencrantz, et ei usu Inglismaasse. („Kartograafide vandenõu, jah?" küsib tema sõber Guildenstern salvavalt.) Kui ameeriklased tahavad minna mägedesse, kõrbesse või randa, ei pea nad istuma rahvusvahelisele lennule – kõik see on endal olemas. Meie isolatsioon pole mitte üksnes geograafiline, see oli sama hästi kui Ameerika asutamisel sõnastatud missioon. Esimesed siin kanda kinnitanud inimesed tulid, et katkestada sidemed muu maailmaga ja nii on Ameerika suhtumine geograafiasse alati olnud uute piiride suunas laienemine, mitte vanade tundmaõppimine. Kaasaegse maailma globaalne ja tihe läbipõimumine pole meie jaoks kerge.

Allakäigus leidub ka rahvusvahelisi tegureid. 20. sajandi suure osa kestel muutis külma sõja ajastu kommunismioht geopoliitika seksi-

kaks ja hädavajalikuks: ülikoolide geograafiateaduskonnad ei suutnud õppida soovijate tulvaga sammu pidada ja Kennedy Rahukorpus mehitati suuresti geograafiatudengitega. Paljudel USA saatkondadel olid palgal isegi „geograafiaatašeed", kelle töö oli kohalikke kaarte jälgida.* Nõukogude Liidu kokkuvarisemine lõpetas selle lauamängusarnase maailmavaate šokeeriva äkilisusega ning 2001. aasta sündmustele järgnenud pingete tõus maailmas ei ole huvitaval kombel viinud külma sõja laadse geograafiahuvi buumini. Rutgersi ülikooli politoloogiaprofessor Arthur Jay Klinghoffer on väitnud, et geograafia näib varasemast vähem asjakohane maailmas, kus valitsusvälised osalejad – näiteks kergesti mõjutatavad kooslused nagu etnilised grupid – on sama võimsad ja olulised kui need, millel on valitsused ja piirid. Kuhu te märgiksite kaardil al-Qaeda? Või Google'i või Wal-Marti? Kõikjale ja ei kuhugi.

Teine geograafiliste teadmiste halvenemise põhjus võib olla pisut tuttavam. Tänapäeva lapsed elavad järjest enam kohavabas maailmas – ilma päriselu geograafiat mis tahes moel isiklikult uurimata. Üks möödunud sajandi suuri irooniaid seisneb selles, et paljud ameeriklased on kolinud ülerahvastatud linnadest äärelinnadesse, et „leida uuesti side loodusega", kuid nende unistused muretust maaelust ei materialiseerunud: moodsa äärelinna hingetus laialivalgumises leidub õige vähe muretust või looduslähedust. Oleme valinud isoleeritud elustiili – isoleeritud auto, teleri, iPodi, interneti või mobiiltelefoni varal, mis eemaldavad meid ümbruskonnast ning kohtlevad *igasugust* laadi navigatsiooni või suhtlust ümbritseva keskkonnaga kui paratamatut kurjust.

Kõige hullem langeb osaks lastele. See pole üksnes tehnoloogia, mis neid tagasi hoiab – need oleme meie, neile kõige paremat soovi-

* See võib tunduda rumalavõitu, kuid just kohalikud kaardid on sageli pakkunud eluliselt tähtsat luureinfot. 1980ndate lõpus hakkasid näiteks Iraagi kaardid Kuveiti sildistama kui Iraagi 19. provintsi, mis oli varajane hoiatav märk probleemide tekkimisest veel enne, kui tankid üle piiri veeresid.

vad lapsevanemad. 71 protsenti meist käis koolis jalgsi või jalgrattaga, kuid tänapäeval teeb seda vaid 22 protsenti lastest. Lastele mängimiseks lubatud kaugus kodust on kahanenud üheksandikuni sellest, mis see oli 1970. aastal. Nagunii ei jääks laste tihedalt täistopitud päevakavas aega avastamiseks – 1981. ja 2003. aasta vahel vähenes laste vaba aeg üheksa tunnini nädalas. Miks ei lase me neid ringi uitama? Ameerika lapsevanemad viitavad sageli „võõraohule", olemata ise teadlikud, et USAs röövivad võhivõõrad inimesed kõigest 115 last aastas – mis on peaaegu üks võimalus miljonist, aga mitte alus, millele rajada oma elustiil. Sellegipoolest nimetab 82 protsenti USA emadest põhjuseks, miks nad takistavad oma lapsi isegi majast väljumast, muret turvalisuse pärast. „Dear Abby"* õhutas hiljuti lapsevanemaid tegema oma lastest *igal hommikul* enne kooliminekut pilte, et röövi puhul oleks võtta värske foto. See pole enam ahviarmastus. See on juba midagi hundiarmastuse sarnast.

Olen ise osa sellest probleemist – selle osa sain ma valmis vaid seetõttu, et panin oma väikese tütre teleka ette vaatama lastesaadet „Yo Gabba Gabba!", ent 30 aastat tagasi oleks ema tõenäoliselt käskinud mul välja mängima minna. Kuid ma tunnen muret selle pärast, millest mu kaks last ilma jäävad, kui elavad selles mitteheas uues ilmas, kus lapsed ei saa suvepäeva veeta õues kindlusi ehitades ja puu otsas ronides. Üks ema Columbuses Mississippi osariigis sattus 2009. aastal ajalehte, sest politseinikud ähvardasid esitada talle süüdistuse lapse ohtuseadmises kõigest põhjusel, et ema lubas kümneaastasel pojal omapead poole kilomeetri kaugusele jalgpallitrenni kõndida. Kui lapsele antud luba veerand tundi omaette jalutada on kuritegu, siis ma tahaksin teada, kui palju liidetud eluaegseid vanglakaristusi mu vanemad peaksid ära istuma. Kõik meie pere lap-

* „Dear Abby" on nõuandeveerg, mida avaldatakse aastast 1956 ja mida algselt kirjutas Abigail Van Bureni pseudonüümi all Pauline Phillips, praegu jätkab kirjutamist tema tütar Jeanne Phillips – *tlk*.

sed jooksid Sõulis ringi üsna vabalt, olles juba 8–9-aastaselt „linna kuningad“. Tundsime tagahoovide otseteid, bussi- ja metrooliine, kohalikke poode, mis müüsid kentsakat kätekreemimaitselist närimiskummi ja kalmaaridest tehtud snäkke, ning parimaid kohti paduvihmaga takso püüdmiseks. Sõuli kasvuaastate jooksul omandasin uhke, Batmani-laadse peremehetunde ja sügava mõistmise, mida olen sestpeale tundnud paljude linnade suhtes, kus olen elanud.

Täna, kui esimene rängalt ülehoolitsetud laste põlvkond jõuab täiskasvanuikka, hakkame nägema sellise kasvatuse mõju ühiskonnale. Me teame, et nende istuv elustiil on viinud ülekaalulisuse ja teiste terviseprobleemide järsu tõusuni. Me teame, et need inimesed on tehnoloogiasõltlased, kes veedavad iga vaba ärkvelolekutunni – keskmiselt üheksa tundi päevas! – väikest helendavat ekraani põrnitsedes. Me teame, et nad pole kaugeltki iseseisvuse mudeleksemplarid – tegelikult jagavad sellised tööandjad nagu Merrill Lynch ja Ernst & Young tööalast infot ja korraldavad seminare oma täiskasvanud töötajate vanematele, keda üha sagedamini värbamisel läbirääkimistesse kaasatakse.

Ent selle sugupõlve kollektiivne geoteadlikkus on ohus täpselt samamoodi nagu nende emotsionaalne sõltumatus või kehamassiindeks. Tänaste toasistuvate laste side looduse ja maastikuga on nõrk. 2002. aastal tuvastas uuring, et kaheksa-aastased lapsed suudavad vahet teha suuremal hulgal Pokémonidel kui oma kodukoha elusloodusе liikidel. Samal ajal on enamik vabas õhus ajaveetmise vorme – telkimine, kalastamine, matkamine, rahvusparkide külastamine ja metsaskäigud – pidevas vähenemises umbes ühe protsendi võrra aastas. Beebibuumi põlvkond käib veel õues, kinnitavad pargivahid ja avaliku arvamuse uurijad, kuid nende lapsed ja lapselapsed enam mitte. Saamata lapsena ümbruskonnas seiklemiseks ja seejärel kodutee leidmiseks vaba voli, jääb nende reaktsioon pärismaailmas navigeerimisel kusagile ebamugavuse ja kabuhirmu vahepeale. Harvard Magazine'i 2009. aasta esmakursuslaste artiklis oli juttu värs-

kest tudengist, kes saabus Bostonisse metrooga, kuid sattus kesklinna ristmikul paanikasse. Teadmata, kas pöörata vasakule või paremale, helistas tüdruk oma isale Chicagos – kellele siis veel? –, kes andis talle vastuse.

Ja nad pärandavad oma geograafilise saamatuse lastele. Hiljutises uuringus Inglismaa Hertfordshire' ülikoolis avastati, et Briti emad keelavad nüüd lastel maal olles avastusretki teha, sest tunnevad iseend geograafias täiesti võhikuna. „Mitte ükski ema, kellega ma rääkisin, ei osanud kaarti lugeda," ütles uuringu autor. „Nad ei tea, kuidas teha looduses ringkäike ega oska arvata, kus võiks olla turvaline jalgrattaga sõita." Kui armastus mõne koha vastu on see, mis vastavalt Peirce Lewise väitele suunab noored geograafia juurde, siis on see teadusharu tõsises hädas. Meist ei saa mitte topofiilide, vaid topofoobide ühiskond.

Kuid ehk oleks maateadus hädas nii ehk teisiti. Sajandeid on seda peetud hea liberaalse hariduse üheks alustalaks, nagu seda illustreerib filosoof Edmund Burke'i kuulus tähelepanek: „Geograafia on maine teema, kuid taevalik teadus." Ei luulet ega ajalugu „saa lugeda kasudega [---] ilma selle õilsaima teaduse avituse ja tarkuseta", hõiskas Wye Saltonstall 1653. aastal Mercatori atlase ingliskeelse tõlke eessõnas. Kuid tänapäeval on U.S. News & World Reporti reastatud kümnest parimast USA kolledžist geograafiaosakond ainult ühes. (Chicago ülikoolis on veel alles kaheksaliikmeline „komitee".) Selle suundumuse algus jääb 1948. aastasse, mil Harvardi president James Conant teadustas: „Geograafia ei ole ülikooli õppeaine!" ning kaotas teaduskonna. Peatselt tegid sama paljud teised ülikoolid.

Geograafia allakäiku akadeemilises maailmas on lihtne mõista: me elame pidevalt tõusva spetsialiseerumise ajastul ning geograafia on universaalide teadus. Kujutlege vaest geograafi püüdmas selgitada ülikooli kokteilipeol (või kasvõi ükskõiksele juhile), mida ta täpselt õpib.

„Geograafia tähendab kreeka keeles Maa kirjeldamist. Me õpime

Maad.“

„Selge, nagu geoloogid.“

„Noh, jah, aga meid huvitab kogu maailm, mitte ainult selle kivine osa. Geograafid uurivad ka ookeane, järvi, veeringet…“

„See on siis nagu okeanograafia või hüdroloogia?“

„Ja atmosfääri.“

„Meteoroloogia, klimatoloogia…“

„See on laiem mõiste kui ainult loodusgeograafia. Meid huvitab ka see, kuidas inimesed on oma planeediga seotud.“

„Kuidas see erineb ökoloogiast või keskkonnateadusest?“

„No see hõlmab neid. Nende aspekte. Aga me uurime ka sotsiaalset ja majanduslikku ja kultuurilist ja geopoliitilist külge…“

„Sotsioloogia, majandus, kultuuriuuringud, politoloogia.“

„Mõned geograafid spetsialiseeruvad maailma eri piirkondadele.“

„Ahaa, meil on siin Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika uuringute kursused. Aga ma ei teadnud, et need kuuluvad geograafiateaduskonna alla.“

„Ei kuulugi.“

(Pikk paus.)

„Noh, ee … mida sa siis *tegelikult* õpid?“

Ja … eesriie.

Üleüldse on eksitav mõelda geograafiast kui eraldiseisvast teadusharust. Tegemist on hoopis ülimalt interdistsiplinaarse teadusega, mis koosneb *kõigist teistest teadustest*, millele vaadatakse ruumiliselt, läbi kohaprisma. Keel, ajalugu, bioloogia, tervishoid, paleontoloogia, linnaplaneerimine – geograafid uurivad kõiki neid teemasid ning geograafia aspekte õpetatakse neist igaühes. Ühest küljest on geograafia kõikjale küündivus argument teadusharu tähtsuse kasuks, kuid just seesama muudab administraatoreile geograafia defineerimise nii keeruliseks ning ülikoolidele geograafia finantseerimise lõpetamise ja raha ümbersuunamise teistesse teaduskondadesse nii kergeks.

Ülalkirjeldatud väike ühevaatuseline näidend on ilmselt liiga op-

timistlik. Tegelik kokteilipeo vestlus kõlaks tõenäoliselt umbes niimoodi:

„Mul on tegelikult teaduskraad geograafias."

„Geograafias? Oo, ma olen kaarditundmises kohutav. Ma vean kihla, et *sina* küll tead iga osariigi pealinna!"

(Geograafi naeratus tardub, vasak silm hakkab kontrollimatult tõmblema.)

Näete siis, kuidas kaardid on hiiglasuur osa geograafia tänapäevasest identiteedikriisist. Veel sedavõrd hiljuti kui 18. sajandi lõpus olid geograafia ja kartograafia sünonüümid – ühe ja sama teaduse erinevad väljendusviisid. Maailma kaardistati ja uuriti ikka veel ning geograafid olid need, kes kaarte joonistasid. Kuid siis hakkas geograafia kasvama holistiliseks teadusharuks ning teel sümpoosionile juhtus naljakas asi: kaardid lakkasid olemast selle raskuskese.

See juhtus mitmel põhjusel. Kõige ilmselgem neist: maailm sai kaunis põhjalikult kaardistatud, kaartide tegemine polnud enam vapruse proovilepanek. Selle tulemusena hakkasid geograafid suhtuma kartograafidesse kui tühipaljastesse tehnikutesse, mitte kui teadlastesse või õpetlastesse. Teiseks – kui ruumiandmete haldamiseks võeti kasutusele digitaalsed töövahendid GISid ehk geoinfosüsteemid, tundus kaartidele keskendumine vanamoeline. Viimaks on täheldatav ka akadeemiline trend kaartide ebausaldusväärsuse rõhutamise suunas: nende kultuuriline pagas, nende valikulisus, neid juhtivad ajendid. „Kõik kaardid moonutavad tegelikkust," kõlab Mark Monmonier' 1991. aastal ilmunud klassikalise teose „How to Lie with Maps" keskne idee. Kaardid on artefaktid, mis tuleb dekonstrueerida, nagu kirjanduslikud tekstidki. Enam pole moekas suhtuda neisse kui teaduse usaldusväärsesse alustalasse.

Ilma kaartideta kaotame sihi, ning mõned inimesed on väitnud, et oma uues, vähem kartograafilises taassünnis on akadeemiline geograafia just seda teinudki. „Siin on Ameerika juhtiv akadeemilise geograafia ajakiri ja see on igav. Lihtsalt kohutav. Te lugege pealkirju,

need ajavad une peale," ütleb David Helgren, visates mulle viimase Ameerika Geograafide Ühingu aastaraamatu, mis vedeles tema söögitoa laual.

Lehitsen selle läbi. Ma pean end kaunikesti kirjaoskajaks meheks ja tõsiseks geograafiafanaatikuks. Ent ma ei suuda leida piisavalt indu, et lugeda artiklit „Kognitiivselt inspireeritud ja tajutavalt salientsete graafiliste kujutiste osa tõhusate ruumiliste järelduste tegemisel" ega ka „Ülalt alla lähenemine mullatekketegurite paradigmale pinnase makrouuringutes". Ega isegi „Prioriteetsed ruumid: nõukogude majaehituse geograafia Daugavpilsis, Lätis". Nii palju valikuid – millest küll alustada?

„Näed nüüd? Sa ei suuda seda isegi mitte lugeda. Nad leiutavad käigu pealt uusi sõnu, ent see siin on akadeemilise geograafia maailma kroonijuveel. Ütlen uhkusega, et minu töid on selles kaks korda avaldatud, mis teeb minust teatud määral staari. Aga ma polnud kunagi selles kultuuris hea osaline. Annaalide asemel kasutan ma selle ajakirja kohta sõna „anaalid". Olen sedasorti kraami alati kehvasti suhtunud, sest see ei muuda maailma paremaks. See ei muuda maailma isegi mitte huvitamaks."

Tavalugejates kipub akadeemiline kirjutamisstiil tekitama segadust muidugi paljudes valdkondades, kuid geograafial tuleb lisaks tegeleda ühe imagoprobleemiga: inimesed süvenevad geograafiasse eeldusel, et tegemist on kaartidega. Kui vanemad ütlevad, et nende laps on geograafiast sisse võetud, siis peavad nad silmas, et lapsele meeldib väga kaarte uurida, mitte nagu tunneks ta ebatavalist huvi majaehituse vastu Nõukogude Lätis. Kui uudisteankur teatab, et Ameerika lapsed ei saa geograafiaga hakkama, mõtleb ta kõigest seda, et lapsed ei suuda kohanime sobitada kokku selle asukohaga kaardil. David Helgreni isiklik kokkupuude meediatsirkusega 1983. aasta juulikuu ajakirjas Journal of Geography on ta teinud ettevaatlikuks ja ta ei nimeta oma küsitlust kunagi geograafiatestiks: see on kohanimede test. Ta ei kasuta fraasi „geograafiline kirjaoskamatus",

vaid eelistab „võhiklikkust kohanimedes“.

See oli mõistagi tahtlik: geograafidele ei meeldi näha oma uurimisvaldkonna taandamist lastele jõukohaste faktide loeteluks. „Kui ma ütleksin teile, et olen kirjandusprofessor, siis te ei küsiks, kas ma oskan kirjutada,“ ütleb Georgia College & State University geograafiaprofessor Doug Oetter. „Ent kui inimesed avastavad, et ma õpetan geograafiat, küsivad nad: „Mis on Texase pealinn?““

See mure on arusaadav ning olles aus – ajendatud sajandipikkusest kehvapoolsest geograafiaharidusest. Paljude aastate jooksul, mil koolilapsi sunniti geograafiat õppima, pidid nad tuupima pähe pikki nimekirju: kõik 50 osariiki tähestiku järjekorras, maailma kõrgeimad mäed. „Arvatakse lapsele maateadust õpetatavat, kui teda kaarti tundma õpetatakse,“ kirjutas Prantsuse filosoof Jean-Jacques Rousseau oma romaanis „Émile“. „Tegelikult õpetatakse talle linnade, maade, jõgede nimesid, mis tema arusaamise järgi on olemas ainult paberil, kus neid temale näidatakse. Mäletan kunagi näinud olevat maateaduse õpperaamatut, mis algas küsimusega: „Mis on maa?“ Vastus: „See on papist kera.“ Just niisama on lapse maateadus“ * Kes ei tahaks mässata selle vastu, nõuda, et geograafia oleks midagi rohkemat? Veel hiljuti, 2002. aastal, näitas Rick Beini Indiana uuring, et elementaarse kaarditundmisoskusega üliõpilased said kohanimede tuvastamisega paremini hakkama. Lingvistilistes terminites õpetame siiani sõnu, kuid mitte grammatikat, ning üllatume seejärel, et selles keeles ei suudeta kõnelda.

Siiski tahaksin teada, kas geograafid ei põhjustanud oma marginaliseerumist osaliselt ise, kui lükkasid nõnda põhjalikult kõrvale kaardid – ainsa asja, mida tavaline inimene nende erialast teab. Te ei suuda kunagi tekitada lugupidamist kolledži kirjanduskursuse vastu (ega saada sinna tudengeid ja rahastust), kui valdav suhtumine raamatutesse oleks: „Ah need vanad asjad? *Nendega* ei tegele me enam

---

* Jean-Jacques Rousseau „Émile“. Olion 1997, tõlkinud Hans Roos – *tlk*..

ammu.“ Peirce Lewis hoiatas 1985. aastal, et geograafid lõikavad avalikkuse maastike- ja kaardiarmastuse peale põlglikult turtsudes iseendale näppu: „Ma ei tea ühtki teist nimetamisväärset teadusharu, mis halvustaks oma alusandmeid, nimetades neid „pelgaks kirjelduseks“.“ Paljud akadeemilised geograafid jõudsid oma uurimisvaldkonnani tänu lapsepõlvearmastusele kaartide vastu, nüüd peaksid nad uuesti tunnistama kaarte kui mitte enama, siis vähemalt esmase sõltuvuse tekitajaid. Kui õpilane juba kaarti vaatab, võib ta süveneda sellesse, kuidas geograafia kaarte *selgitab*: miks asub see linn selle jõe ääres, miks on too kanjon sügavam kui teine, miks siin kõneldav keel on suguluses seal kõneldavaga – jõudes ehk isegi küsimuseni, miks üks riik on rikas ja teine vaene.

Geograafilise kirjaoskamatuse meediakajastus kaldub pidama enesestmõistetavaks tõendusmaterjaliks, et koolilapsed, kes ei suuda leida kaardilt Kanadat, on märk piibellikust apokalüpsisest. Keset tühja kära pole kordagi esitatud üht küsimust: kas Miami basseinihimbol oli õigus? Kas on üldse oluline, et keegi, kes ilmselt iialgi Siberisse ei lähe, ei suuda seda kohta ka kaardilt leida? Lõppude lõpuks, kui teil on seda vaja väga teada, võite selle ju järele vaadata, eks ole?

Vähemalt üks probleem on sel puhul küll ilmne: inimesed *võiksid* seda kaardilt järele vaadata, aga see ei tähenda veel, et nad seda ka teevad. Me elame üha tugevamini läbipõimunud maailmas, kui arengud teisel pool ookeani võivad meie igapäevaelu mõjutada lugematul hulgal viisidel. Kreeka kokkuvarisev majandus võib mõjutada minu pensionisambaid ja lükata edasi pensionilejäämist. Talibani rakuke Pakistanis võib mõjutada mu isiklikku turvalisust, kui kõnnin üle Times Square’i. Vulkaan Islandil võib mõjutada mu kavatsust kevadvaheajal Pariisi lennata. Need ei ole vaieldavad hüpoteetilised juhtumid, mida arutatakse kaoseteooria kursusel, nagu see neetud liblikas Hiinas, kes alailma lehvitab üht tiiba ja põhjustab sellega orkaani Mehhiko lahe rannikuosariikides. Need on konkreetsed ja otsesed juhtumid. Igal suvalisel päeval võime kuulda kümnetest sel-

listest sündmustest, mis igaüks on seotud kindla kohanimega. Kui ma tean, kus need paigad asuvad, saan luua seoseid ja meenutada sündmusi, mida ma olen kuulnud seal juhtuvat. Kuid ilma kohateadmisteta muutuvad need kõigest minust üle uhtuvateks nimedeks: Iraak on mingi paik seal kusagil kaugel. Afganistan samamoodi. Kas need on üksteisele lähedal? Kaugel eemal? Kes teab?

Vanasti oleks inimesed seda teadnud. Lühikese Krimmi sõja jooksul tundis Briti avalikkus taltsutamatut nälga selle piirkonna kaartide järele, neid osteti nii palju, „kuni iga külake ja jalgrada selles poolkõrbes ja täiesti tähtsusetus maailmanurgas muutus meile sama tuntuks, nagu oleks tegu Inglismaa krahvkondadega", meenutas üks kirjamees 1863. aastal. Ameerika kodusõja ajal müüdi samuti lugematu arv kaarte nii põhjas kui lõunas ning kui Franklin Delano Roosevelt oma raadiopöördumistes kirjeldas sündmusi II maailmasõja mõlemal areenil, kutsus ta kuulajaid kodudes sageli üles jutu taustaks maailmakaarti jälgima. Tänaste kaugete sõdadega on teine lugu. Enamik meist *võiks* kaarti vaadata, aga ilmselt me seda ei tee. Selle asemel langetame lihtsalt otsuseid, mis on üha vähem ja vähem informeeritud – loomulikult valimiskasti juures, aga ka teistes valdkondades: investeerimine, tarbimine, reisimine. Miljonid kaaskodanikud teevad samamoodi. Mõned meist asuvad tööle halduspoliitika valdkonnas või valitakse riigiametisse ning elu hakkab sõltuma meie otsustest. Oma raamatus „Why Geography Matters" väidab geograaf Harm de Blij, et lääne kolm kaasaegset katsumust – islamiterrorism, globaalne soojenemine ja Hiina esiletõus – on kõik geograafilised probleemid. Informeeritud kodanikkond ei pea kohti tundma mitte selle pärast, et kohatundmine on ülejäänud liiki teadmistest olulisem, vaid kuna see moodustab vundamendi sedavõrd suurele hulgale teistele teadmistele.

Teiseks vaatab basseini-Apollo analüüs mööda faktist, et kaardilugemisoskus ei ole ainult abstraktne akadeemiline mõiste – see on ka kriitiline ellujäämisoskus igapäevases elus. Kui koolilapsed ei suuda

Euroopat kaardilt üles leida, on selle põhjus tõenäoliselt see, et nad ei tegele üldse kaartidega ning see muudab täiskasvanuea neile kaunis karmiks. 2008. aastal leidis paari uue Nokia kaardireklaami toetuseks korraldatud uuring, et 93 protsenti kogu maailma täiskasvanuist eksib regulaarselt ära, kaotades sellega iga kord keskmiselt 13 minutit päevas. Rohkem kui üks kümnest inimesest on eksimise tõttu olnud sunnitud loobuma mõnest elutähtsast sündmusest – tööintervjuust, ärikohtumisest, lennureisist. Vahetevahel on tulemused isegi jubedamad: otsige ükskõik millisest uudistearhiivist fraasi „luges kaarti valesti" ja te leiate eest lumisele kõnnumaale eksinud matkajad, õhurünnaku valedele koordinaatidele suunanud sõjaväejuhid, kogemata linna jõulupuu maha saaginud töölised ja need vaesed lapsed „Blairi nõiafilmist". Iraagist 2003. aastal suure meediakära saatel päästetud Ameerika sõdur, reamees Jessica Lynch langes vangi peamiselt põhjusel, et tema veokikonvoid juhtinud kurnatud ohvitser tegi kaardilugemisel vea ja jõudis välja valele maanteele.

Viimaks tõestavad üha enamad uuringud, et kaardihädad on kõigest tõsisema probleemi sümptomid. 1966. aastal leiutasid Briti geograafid William Balchin ja Alice Coleman sõna „kaardioskus" (ingl *graphicacy*), et tähistada inimlikku võimet mõista kaarte, diagramme ja sümboleid – see on visuaalne ekvivalent kirja- ja arvutusoskusele. Ehkki sõna „kaardioskus" pole teab mis filigraanne väljend (ja selle vastand „kaardioskamatus" (ingl *ingraphicacy*) kõlab isegi jubedamalt), esineb veenvaid argumente, mille kohaselt me oleme metrookaartidega hädas samal põhjusel, miks me näeme vaeva PowerPointi graafikute ja Ikea mööbli kokkupaneku juhenditega: mitte keegi pole nende lugemaõpetamisele kunagi aega kulutanud. „Keskkoolis õpetatakse ruumilist mõtlemist teenimatult vähe," ütleb Pennsylvania osariigi ülikooli psühholoogiaprofessor Lynn Liben, kes paljude muude edukate tööde kõrval nõustas lastesaadet „Sesame Street" geograafia alal. „Me keskendume keelele ja matemaatikale ning peaksime suhtuma võrdse tähelepanuga nii ruumilisse mõtlemisse kui esitusviisi."

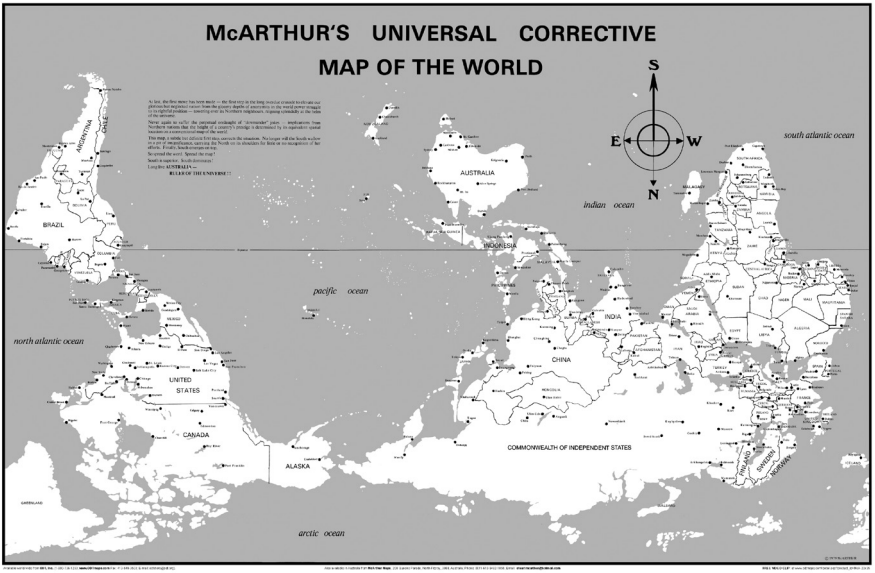
Kaardiõpetus aitab lihvida laste visuaalseid oskusi, mis on tänapäeval üha suurema tähtsusega: arvutite võidukäik tähendab, et me kasutame ruumilisi kasutajaliideseid ja visualiseerimisvahendeid paljude keerukate ülesannete puhul, mis 10–20 aastat tagasi oleksid olnud tekstipõhised.

Ehk seepärast vana kooli geograafia läbi kukkuski: see oli vaid nimede ja kohtade loetelu. Olles selle kaotanud, avastasime, et see oli parem kui mitte midagi, kuid polnud ka see, mida lapsed tegelikult vajavad. Kui minust sai kaardihull ainult kaasasündinud ruumilise mõtlemise ande tõttu, siis ehk on see võluvitsaks meie kaardipuudega ühiskonnale. Kujutlege hüüdeid meeleavaldusel: „Nõuame ruumilist haridust!" Või siis „Oleme ruumiliste vajadustega lapsed!" On palju võimalusi õpetada kaarte ja samas mitte muuta neid „pelga kirjelduse" epistliks, nagu Peirce Lewis asjatu põlastamise kohta ütles. Nagu varem Rousseau, kurtis 1959. aastal ka kognitiivne psühholoog Jerome Bruner, et geograafiat õpetatakse sageli passiivselt, ootamata õpilaselt mingitki mõtteavaldust või uurimistööd. Tal tekkis idee jagada lasterühm pooleks. Üks pool õppis läbinisti kirjeldavat geograafiat: „Suvaliste veekogude ääres ja suvaliste loodusvarade läheduses asusid suvalistes kohtades suvalised linnad." Kuid teine pool lastest sai David Helgreni tudengite kombel kätte *tühja* kaardi. Neil paluti ennustada, kus võiksid asuda teed, raudteed ja linnad ning neil *keelati* otsida abi raamatutest ja kaartidelt. Tekkis üllatavalt elav ja tuline arutelu transpordi teemal ning tund aega hiljem andis Bruner viimaks järele laste palvetele kontrollida oma oletusi Kesk-Lääne kaardilt. Bruner kirjutas „Ma ei unusta kunagi üht noort õpilast, kes osutas sõrmega Michigani järvele ja hüüdis: „Jee, selle allapoole rippuva järve otsas asub *Chicago*!"" Mõned õpilased juubeldasid St. Louis' asukoha õigesti arvamise üle; teised kurvastasid, et Mackinaci väinade juures Michiganis pole suurlinna, mis võiks olla nende endi rajatud.

Bruneril õnnestus muuta see, mida enamik meist peab iseenesest

mõistevaks – kodukoha kaart – millekski täiesti uueks, teha sellest seiklus. Te saate teha sedasama, kui keerate kaardi lihtsalt tagurpidi, nagu täheldas kirjanik Robert Harbison Suurbritannia kaarti „pea peale" pöörates. „Tähendused on nihkunud ja tervik kui ühtne ja hõlpsalt haaratav pilt kadunud," kirjutas ta. „Nüüd on igal detailil tähendus, seega on hiiglaslikud lüngad Briti rannikus põhjustatud jõgedest, mis õigustavad sel moel oma olemasolu ega ole enam põhjendamatud." Sattusin kaardipoes hiljuti Austraalias valmistatud seinakaardile, mis pöörab kogu maailma pea peale sel moel, et asetab Austraalia uhkelt teiste, vähemate kontinentide kohale ning põhjapoolkera superriigid upuvad sügavikku selle all.* Lõunapoolkera asukatele valmistab kahtlemata rõõmu, et hetkeks tundsin ma eksistentsiaalset pööritust end haaramas, kui silmitsesin seda austraallastekeskset vaadet planeedile, mida kahtlemata valitses Yahoo Serious oma vangikoopa-sarnasest troonisaalist Sydney ooperimajas. Kuid sama erutav oli näha tuttavaid nimetusi nagu „Jaapan" või „Vahemeri" trükituna üle veidrate uute kontuuride, nagu oleks kogu planeet üleöö värskenduskuuri läbi teinud. See ongi see, mida suudab geograafiaharidus oma parimal kujul: annab kaartidele tagasi imede ja avastuste hõngu.

* Miks ka mitte? Peale meie salakavala põhjalembuse pole mingit võlupõhjust, miks põhjapoolkera peaks asuma tingimata üleval. Keskaegsed kaardid olid tavaliselt orienteeritud nii, et ida asus ülal, mis on põhjuseks, miks me kasutame sõnatüve „orient" nii idakaare kui ruumilise suunaleidmise tähenduses. NASA kuulsal „suure sinise klaaskuuli" kosmosefotol Maast asus lõunapoolkera pildistamise ajal üleval ja agentuur pööras pildi avaldamise jaoks ümber.

© 1979 STUART MCARTHUR WWW.ODTMAPS.COM

Esimese maailmakaardi, millel on lõuna üleval ja põhi all, avaldas 1979. aastal Stuart MacArthur. Hei, Austraalia: kui lõuna on nii lahe, kus on siis Antarktis?

1984. aastal oli David Helgren töötu, kuid samas tabas teda üllatus, kui ta tänu üürikesele meediakuulsusele leidis end geograafiahariduse eksperdina konsultatsioone jagamas. „See oli valdkond, kuhu ma poleks iialgi kippunud," ütleb ta mulle, kui tema kodulähedases väikeses Mehhiko pererestoranis paar *taco*'t nahka paneme. Ta alustas õpetajate täienduskoolitusega ja rajas seejärel San Jose osariigi ülikooli juurde geograafiahariduse keskuse, kus õpetas kaks järgnevat aastakümmet. „Kirjutasin paar õpikut ja selgus, et see tuleb mul hästi välja. See on maailm, millesse süvenemist akadeemilistelt geograafidelt ei oodata, sest see on rahaliselt tulus. Akadeemilised geograafid on kõigi eelduste kohaselt vaesed, ja enamik neist ongi. Ent mina

jõudsin 30 aastaga välja kenakese litsentsitasuni.“ Kolm aastat tagasi lubasid õpikute eest makstavad litsentsitasud tal õpetamisest loobuda ja varakult pensionile jääda.

Helgreni kuulsus poleks pruukinud kesta suurt kauem kui Warholi määratud 15 minutit, kuid geograafiline kirjaoskamatus on praegu, peaaegu 30 aastat hiljem, endiselt tulipunktis. Ta ei loonud meemi, kuid oli see, kes nihutas teema haridusajakirjade tagumistelt lehekülgedelt riigi ajalehtede esikülgedele ning sealt sai alguse liikumine. Teised koolid ja avaliku arvamuse uurijad hakkasid läbi viima korrapäraseid kohanimede tundmise uuringuid. „Good Morning America“ palkas Helgreni endise Miami kolleegi Harm de Blij’ oma geograafiatoimetajaks. 1985. aastal sai Ameerika hariduslike mängude seas bestselleriks geograafiafakte täis tuubitud arvutimäng „Where in the World Is Carmen Sandiego?“, mida müüdi koos „The World Almanac“ väljaandega. Paar aastat hiljem tahtis PBS luua geograafiasaate lastele, kuid neil polnud raha täiemahulise „Sesame Streeti“ geoversiooni jaoks. Seega kohandas telekanal „Carmeni“-mängust eduka mängusaate, mis õpetas järgmised viis aastat lastele geograafia põhialuseid.

Helgren töötas ka Rahvusliku Geograafiaühingu heaks, mis tollal seisis pisukese identiteedikriisi ees: professionaalsed geograafid kippusid ajakirja ebapiisava akadeemilisuse üle nina kirtsutama, kuid väljaande võtmekompetents – värviliste fotode avaldamine eksootilistest paikadest uudishimulikele lihtlugejatele – ei tundunud 1984. aastal enam nii värske kui 1924. aastal. (Palja ülakehaga naiste piltide vahendamisel uudishimulikele poistele puudusid neil endiselt konkurendid, kuid ka see turg hakkas ilmselt kahanema, suur tänu selle eest, Sports Illustratedi ujumisriiete erinumber.) Helgreni uudistetorm ergutas ühiskonda alustama uut missiooni geograafiahariduses – tegema Washingtonis lobitööd, koostama uusi õppekavasid ning jagama koolidele miljoneid tasuta kaarte. 2008. aasta seisuga oli Rahvusliku Geograafiaühingu haridusfond kulutanud geograafia

riigikoolidesse tagasiviimiseks üle saja miljoni dollari. Fondi asutamise ajal nõudis geograafiaõpet üksnes viis osariiki, tänapäeval kehtivad kõigis 50 osariigis geograafilise kirjaoskuse nõuded. Ent ikkagi ütles Rahvusliku Geograafiaühingu viimases küsitluses rohkem kui pool noorukeist, et pole geograafiatunnis kunagi käinud. Me pole oma eesmärki veel saavutanud, kuid suures osas tänu David Helgreni juhuslikule kuulsusele tegelevad selle küsimusega mõned riigi helgemad pead.

Geograafiafänni elu – isegi mitte ühesilmse geograafiafänni elu pimedate seas – pole kerge. Lapsena tekitas minus hämmeldust, kui lugesin täiskasvanutest – kolledžiharidusega täiskasvanutest! –, kes ei suutnud maailmakaardil üles leida Ühendriike. Olin harjunud asjaoluga, et laiem avalikkus kõiki minu veidraid kinnismõtteid ei jaga, kuid geograafia oli neist ainus, mille puhul tuli mul Ameerika massilisest põlgusest mulle nõnda kalli asja vastu lugeda üht pealkirja teise järel. Kuid meie, kaardihullud, püüame seda mitte isiklikult võtta. Võib-olla ajab mõnda meist veidike puhevile üleolek hallist massist, mis ei suudaks teha vahet Ekvatoriaal-Guineal ja Paapua Uus-Guineal ka siis, kui sellest sõltuks nende elu. Ent minu kogemuse kohaselt tahab enamik meist vaid aidata: meile meeldib jagada juhiseid segaduses turistidele, kinnitada „Trivial Pursuiti" mängukaaslastele, et Kaspia meri on maailma suurim järv, ja selgitada Bangladeshi asukohta iga kord, kui CNN jälle sealsetest üleujutustest räägib. Me pole enam nõnda tähtis „avalik teenus" nagu Google'i- ja GPSi-eelseil päevil, kuid me ei kavatsegi muutuda. Sügaval oma hinges usume naiivselt, et *igaüks* võib armuda kaartidesse samamoodi, nagu armusime meie. Nad pole kaartidele lihtsalt veel võimalust andnud.